

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА
ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ**

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни

Кримінальне право України

на тему:

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ (СТ.
127 КК УКРАЇНИ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 373 КК УКРАЇНИ)**

Виконала:

Студентка групи ПБ-11

Шовдра Марія Миколаївна

Науковий керівник

Скиба В.М.

Оцінка _____

Тернопіль , 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ.....	6
1.1. Поняття кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України	6
1.2. Об'єктивні ознаки катування	13
1.3. Суб'єктивні ознаки катування	18
РОЗДІЛ 2. КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КАТУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВПОРУШЕНЬ	22
2.1. Кваліфікуючі ознаки катування	22
2.2. Відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України від суміжних складів злочинів	25
2.3. Відмежування катування від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 373 КК України.....	29
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	31
3.1. Об'єктивні ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн	31
3.2. Суб'єктивні ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн	40
3.3. Кваліфікуючі ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна прагне відповідати правовим стандартам міжнародної спільноти з охорони основних прав і свобод людини та громадянина і здійснює гуманізацію своєї правової системи, у тому числі законодавства.

Доказом гуманізації вітчизняного законодавства є Конституція України, яка встановлює принципи, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, гідність та честь, недоторканність та безпека вважаються найвищою соціальною цінністю для держави.

Важливо відзначити, що статтею 28 Конституції України передбачено таке положення: "Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню". В кримінальному праві демократичної правової держави катування відсутнє і не може бути наявним. Законодавець підтверджує, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Крім того, 17 липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка набула чинності 11 вересня 1997 року. Цей момент відкрив для України новий етап правового розвитку та реформування.

Заборона катування є однією з найсуттєвіших гарантій прав людини і визначальною умовою існування будь-якого прогресивного демократичного суспільства.

Для усунення катування необхідно сприяти вихованню в людях поваги до особистості та формувати правосвідомість, що базується на гуманістичних принципах. Розуміється, що цей процес потребує тривалого часу. Проте, дана проблема не може бути відкладена, оскільки її гострота та ступінь небезпеки

катування вимагають негайного вирішення. Крім того, Україна, як учасниця ряду міжнародних угод, що передбачають заборону подібних дій та вимагають створення ефективного правового механізму для їхнього протидії, несе свої зобов'язання. Один із необхідних елементів повного вирішення цієї проблеми полягає у створенні ефективного механізму притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Проблематика катування знаходиться під інтенсивним спостереженням міжнародних організацій, таких як ООН і Організація з безпеки і співробітництва в Європі, а також урядових і недержавних інституцій, таких як, МВС України, Національна поліція України, Уповноважений ВРУ з прав людини, а також правозахисних організацій, таких як Freedom House, Health Right International, Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Комітет визволення політв'язнів, Українська Гельсінська спілка з прав людини та інші. Також у цьому питанні важливий внесок фахівців з теорії держави і права, конституційного права, міжнародного права, цивільного права, кримінального права і процесу, кримінології та інших галузей. Серед наукових публікацій можна виокремити роботи, що стосуються даної проблеми, А.Ю. Замула, М.М. Коваль, Н.В. Малярчук, О.О. Орлова, К.В. Прокопенко, А.А. Роздільна, А.В. Савченко, В.В. Сухонос, Г.Н. Телесніцький, О.М. Яремко, М. Буроменського, Л. Брайен, А. Буценка, Н. Васильєвої, П. ВестіВ. Гончаренка, Р. Гура, А. Діденка, К. Жиффара, Є. Захарова, Н. Карпачової, В. Лутковської, Дж. Мардоха, М. Пальми, А. Радзівілла, О. Тимощука, О. Тогоєвої, Е. Шишкіної, Ся Юнь та ін.

Мета робота спрямована на проведення кримінально-правового аналізу катування, вивчення основних елементів складу кримінального правопорушення та аналіз кримінального законодавства в сфері катування за зарубіжним законодавством.

Згідно з поставленою метою, визначено наступні завдання:

1. З'ясувати поняття катувань у вітчизняній та міжнародній правовій науці.

2. Дослідити об'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України.

3. Дослідити суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України.

5. Вивчити проблеми кваліфікації та відмежування катування від суміжних злочинів.

6. Дослідити зарубіжний досвід кваліфікації катувань.

Суспільні відносини щодо кримінальної відповідальності за катування становлять об'єкт дослідження даної роботи.

Елементи складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 127 Кримінального кодексу України, є предметом дослідження.

В даній роботі застосовано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових підходів і методів, які дозволяють досягти наступних цілей:

1. Історичний підхід визначає появу, становлення та розвиток наукової думки щодо заборони катувань.

2. Нормативний підхід аналізує нормативно-правові основи, на яких ґрунтується притягнення до кримінальної відповідальності за катування.

3. Формально-юридичний підхід розкриває сутність та структурний зміст міжнародно-правових і національних правових актів, пов'язаних з катуванням.

Ці методологічні підходи та методи дослідження дозволяють досягти обґрунтованих висновків та рекомендацій, що сприяють розвитку наукового розуміння проблематики катувань та їх заборони.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ

1.1. Поняття кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України

Розвиток демократичних і правових країн в наш час нерозривно пов'язаний з повагою до прав та свобод людини, а також з виконанням державами вимог, що стосуються запобігання порушенням у цій сфері. Заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, вважається одним з основних прав, а також гарантією основних прав людини, таких як право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на повагу до гідності та честі.

Катування є складним явищем, яке суперечить соціальним та правовим нормам, і його визначення, що повністю відображало б його сутність, є практично неможливим.

Варто зауважити, що з середини ХХ століття міжнародна спільнота ухвалила значну кількість законодавчих актів, які засуджують та забороняють будь-які прояви катування.

Так, катування визнано міжнародним злочином, заборона якого міститься як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному праві. Визнання заборони катування є нормою загального міжнародного права [1, с. 158].

Варто відзначити, що основним правовим актом, який забезпечує заборону катувань у міжнародному праві є Статут Нюрнберзького військового трибуналу, а саме стаття 6, яка встановлює відповідальність за вчинення військового злочину, який полягає у катуванні цивільного населення та військовополонених.

Варто відзначити, що положення Статуту Нюрнберзького військового трибуналу та Женевських конвенцій 1949 року створили міцну міжнародно-правову основу для протидії катуванням, забезпечуючи запобігання застосуванню

катувань до цивільного населення та військовополонених і одночасно сприяючи притягненню до відповідальності за такі дії як воєнний злочин.

Однак, сам термін "катування" був вперше визначений лише у 1975 році з прийняттям Декларації про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання.

В загальному, щоб розглянути одне з основних прав людини - заборону катування, перш за все необхідно проаналізувати визначення "катування", які містяться у міжнародних правових актах з прав людини:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН від 10 грудня 1980 року визначає "катування" як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково. (ст. 1) [2].

Після аналізу Конвенції ООН проти катувань можна виділити основні ознаки катування:

- нанесення сильного болю або страждання;
- здійснення державними посадовими особами або іншими "офіційними" особами, за їх підбурювання, за їх відома або з їхньої мовчазної згоди;

- здійснення з відповідною метою або ціллю.

2. Токійська декларація. Принципи медицини, що стосуються тортур та інших форм жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання під час затримання та ув'язнення, встановлені Всесвітньою медичною асоціацією від 1 жовтня 1975 року, визначають "катування" як навмисне, систематичне або одноразове спричинення фізичних або психічних страждань однією чи декількома людьми, які діють особисто або за наказом, з метою примусити іншу людину надати інформацію, зробити визнання або досягнути інших цілей [3].

3. Міжамериканська конвенції про запобігання катуванням чи покарань за їх застосування Організації американських держав від 9 грудня 1985 року (катування це будь-який навмисно скоєний акт, за допомогою якого будь-якій особі спричинено фізичну чи психологічну біль або страждання для кримінального розслідування, чи залякування, як засіб покарання даної особи, як превентивний захід, як санкція або у будь-яких інших цілях. Катуванням визначатися і застосування до будь-якої особи методів впливу, направлених на руйнування особистості жертви або на зменшення її фізичних і розумових здібностей, навіть якщо ці методи не спричиняють фізичного болю або психічних страждань) (ст. 2) [4].

4. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Стаття 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод встановлює, що кожна людина має право на захист від катувань або нелюдського, принижуючого ставлення або покарання. Ця норма є невід'ємною складовою демократичного суспільства та безумовно забороняє катування, нелюдське або принизливе поводження та покарання [5].

Європейський Суд з прав людини в своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що стаття 3 Європейської Конвенції захищає основні цінності демократичного суспільства, такі як життя, здоров'я, честь та гідність кожної людини в усьому світі [6].

Варто відзначити, що аналогічні норми щодо заборони катувань, з деякими відмінностями в формулюванні, також містяться в ряді інших міжнародно-правових документів. Наприклад, стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права заявляє, що ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому, нелюдському або принижуючому поведженню або покаранню. Також заборона катувань міститься у статті 5 Загальної декларації прав людини [5] та Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих видів ставлення й покарання [15], яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1975 році.

Тлумачення катування як злочину проти людяності також присутнє у Статуті Міжнародного Кримінального Суду 1998 року. Згідно з текстом Статуту, "катуванням" вважається навмисне завдання сильного фізичного або психічного болю або страждань особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого. Однак, хоча категорія Статуту розповсюджується на певну групу осіб, що можуть зазнавати катування через їх правовий статус, її зміст є обмеженим. Це обумовлено, по-перше, відсутністю суб'єкта злочину, а по-друге, відсутністю мети і мотиву як елементів, притаманних для суб'єктивної сторони катування [7].

Після ратифікації Україною Конвенції ООН проти катувань та Європейської Конвенції про запобігання катуванням, наголос став на впровадженні ключових міжнародних стандартів захисту прав людини у вітчизняне законодавство. Перший крок у цьому процесі був зроблений шляхом проголошення основних цінностей демократичної та правової держави, а також невід'ємних прав людини в Конституції України. Однією з головних соціальних цінностей, закріплених у конституційному тексті, є "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека". Право на повагу до гідності відводиться особлива увага у другому розділі Основного Закону. Згідно зі статтею 28 Конституції України, це право включає заборону катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого поведження чи покарання [8].

Проте, закріплення прав людини в Конституції само по собі не є механізмом захисту цих прав. Тому наступним кроком у розвитку системи правового протидії катуванням стало встановлення особливої форми юридичної відповідальності за порушення таких прав. Таким чином, норми Основного Закону, засуджуючи та забороняючи будь-які форми катування, створили основу для подальшої криміналізації цих злочинів.

Після ухвалення Кримінального Кодексу України (далі - КК України) у 2001 році вперше була визначена категорія "катування". Згідно з цим законодавством, катуванням визначалося "«умисне завдання сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання через нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій для спонукання потерпілого або іншої особи здійснити дії, що суперечать їх волі". Однак ця категорія не повністю відповідала міжнародним стандартам, зокрема Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Це послужило причиною внесення змін до цієї статті у 2005 році. Проте, зміни обмежувались лише введенням двох нових кваліфікуючих обставин, залишаючи сам термін незмінним у змісті, прийнятому в 2001 році [9]. Таким чином, хоча кваліфікуючі обставини розширили характеристику катування як злочину, категорія в першій редакції все ще була недосконалою.

У квітні 2008 року ця норма знову зазнала змін. На цей раз зміни передбачали скорочення переліку кваліфікуючих обставин порівняно з редакцією 2005 року, а також доповнення незмінної категорії катування, яка існувала з 2001 року. Згідно з внесеними змінами, катуванням вважалося "умисне спричинення сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання через нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій щоб примусити потерпілого чи іншу особу здійснити дії, які суперечать їх волі, зокрема одержати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або для того, щоб покарати його чи іншу особу за дії, вчинені ним або іншою особою чи у вчиненні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб»" [9].

Наступні зміни до 127 статті Кримінального кодексу України були внесені у 2009 році і передбачали нову редакцію пункту 2 цієї статті. Згідно з цими змінами, "Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років" [9].

У 2022 році Верховна Рада прийняла урядовий законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за катування.

Документ був покликаний привести положення Кримінального кодексу України у відповідність до положень Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність видів поведження та покарання.

Згідно із законом, збільшується покарання, зокрема у статті 127 ККУ, частині першій передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 6 років (замість від 2 до 5); у другій частині залишається незмінним - від 2 до 10; у новій частині третій проектом передбачено покарання - від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Також у статті 127 ККУ «Катування» вдосконалюється та розширюється зміст поняття «катування». Встановлюється, що катуванням є " будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб ".

Частинами другою та третьою статті 127 передбачені кваліфіковані склади катування. Так, частиною другою статті 127 КК встановлюються такі обтяжуючі кваліфікуючі ознаки, як катування вчинене повторно або за попередньою змовою

групою осіб, або з метою дискримінації, у тому числі з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Частиною третьою статті 127 КК встановлюється відповідальність за діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, вчинене представником держави, в тому числі іноземної.

Крім того, у примітці до статті 127 КК дається визначення поняттям «представник держави» та «представник іноземної держави» [9].

У зв'язку з тим, що злочин катування є відносно новим для вітчизняного законодавства, на протязі його розвитку ми спостерігали зміни в підходах до тлумачення цього поняття у Кримінальному кодексі, що негативно впливало як на практику застосування таких норм законодавства, так і на правове розуміння даної проблеми.

На нашу думку, термін "катування" у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання ООН є найбільш повним порівняно з іншими міжнародно-правовими документами.

У цій конвенції можна виділити три основні елементи, що визначають катування:

1) Інтенсивність завдання страждань. Найбільш поширеними методами катування є погрози та побиття.

2) Навмисність, тобто катування проводиться тільки з умисною формою вини. Особа свідомо розуміє, що завдає біль і фізичних або психічних страждань потерпілому та бажає завдати їх.

3) Наявність певної мети: отримання інформації або зізнання від катованої особи або третьої особи; покарання шляхом катування за дії, вчинені або ті, які намагається вчинити особа, яку катують, або третя особа (або за які її підозрюють); залякування; примус; дискримінація особи, яку катують, або третьої особи [10, с. 179].

Поняття «катувати» значить «допитуючи, піддавати тортурам; мучити; мордувати; сильно бити, спричиняти тяжкі фізичні муки, страждання; карати на смерть» [11, с. 820]. Великий тлумачний словник сучасної української мови так само описує цей термін [12, с. 421]. Зокрема, катування – це насильницьке знущання, мордування, муки, тортури. Важливо зауважити, що поняття «катування» та «тортури» вважаються синонімами згідно Популярної юридичної енциклопедії [13, с. 481]. В той же час, поняття «тортури» має також іноземне походження (від франц. «torture» – катування, мордування, мука; від лат. «tortura» – скручування) [14, с. 111]. Важливо відзначити, що окремі дослідники дотримуються думки, що категорія «тортури» є вузьким поняттям, порівняно з «катуванням» [15, с. 64].

У науковій літературі містяться різні тлумачення поняття «катування». Їх можна звести до: 1) тих, які звертають увагу на право захисту від катувань (йдеться про особисту безпеку людини); 2) тих, які розглядають «катування», як одну із етапів «негуманного» ставлення до людини (їх сутність впливає із прецедентного права Європейського суду з прав людини; 3) тих, які не включають у визначення всіх ознак складу катування (приміром, залякування, страждання, примус тощо); 4) тих, які, підкреслюючи особливості катування, водночас, включають помилкові ознаки, які суперечать сучасній практиці [10, с. 178].

Отже, під поняттям «катування» варто розуміти умисне заподіяння людині фізичних та (або) психічних страждань чи застосування насильства для одержання від неї процесуальних показань або будь-якої іншої інформації.

1.2. Об'єктивні ознаки катування

У відповідності до Кримінального Кодексу України, під катуванням розуміють будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного

фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб [9].

Для проведення кримінально-правового аналізу кримінального правопорушення, необхідно визначити його об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Статтю 127 "Катування" було розміщено законодавцем у розділі II "Злочини проти життя та здоров'я особи" Особливої частини Кримінального кодексу України. Проте, на нашу думку, цей злочин не може одночасно посягати на суспільні відносини, які повністю охоплюються цією категорією (тобто одночасно на життя особи та її здоров'я). Фактичний зміст цього злочину полягає не в прямому позбавленні життя конкретної особи, а, як вказано у частині 1 цієї статті, у "умисному діянні, спрямованому на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання". Тобто, катування спрямоване на завдання шкоди здоров'ю особи.

Отже, родовим об'єктом катування являються суспільні відносини у галузі охорони життя і здоров'я особи. Суспільні відносини - це система взаємозв'язків між людьми, спрямована на забезпечення соціальних цінностей та регулювання їхнього становища у суспільстві. У цьому контексті головними цінностями є життя і здоров'я особи. Таким чином, ці відносини пов'язані з комплексом цінностей людини і шляхами, які вона обирає для досягнення бажаного результату.

Проте, недопустимо зменшувати значення злочинних наслідків, пов'язаних з катуванням, оскільки цей злочин включає в себе наступні аспекти: 1) це свідоме жорстоке поводження, що завдає надзвичайно серйозних та нелюдських страждань; 2) він характеризується особливим рівнем жорстокості, спричиняючи тяжкі та жорстокі страждання; 3) катування може мати "нематеріальну" форму, коли воно включає заподіяння моральних страждань, спричиняючи біль або стрес іншими засобами, крім фізичних ушкоджень.

Дослідження свідчать, що людина, яка була піддана катуванню: а) зазнає серйозних психологічних травм, які часто призводять до нервових розладів, депресії та безсоння; б) відчуває ворожість до свого тіла, оскільки саме через нього вона пережила фізичні страждання; в) поступово втрачає орієнтацію в реальності та часі [16, с. 126].

Катування є злочином, що має багатооб'єктний характер, при цьому варто виділяти додаткові безпосередні об'єкти, такі як воля, честь і гідність особи. Згідно з міжнародними стандартами, катування може бути розглянуте як злочин проти людства або військовий злочин за певних умов. У статті 127 Кримінального кодексу України потерпілий є обов'язковою ознакою катування.

З об'єктивної сторони катування визначається як діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання.

При кваліфікації цього діяння за об'єктивною стороною слід встановлювати:

- 1) діяння – негативний вплив на фізичний чи моральний стан особи через нанесення тілесних ушкоджень чи то інших дій, які зумовлюють до страждання;
- 2) наслідки, що виявляються у заподіянні сильного фізичного болю чи морального страждання;
- 3) причинний зв'язок між вказаним діянням і наслідками (через що, склад злочину являється матеріальним).

Змінами до КК України від 2022 року змінилась диспозиція статті, яка до цього визначала поняття катування з об'єктивної сторони, як «заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій».

Тепер КК України визначає об'єктивну сторону, як «будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання». Тобто, зі змінами, внесеними в Законодавство, розширилось поняття катування, оскільки, тепер об'єктивна сторона визначається в будь-яких діях, а не

тільки вчинених шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій. Проте, оновлення диспозиція включає в себе діяння, передбачені редакцією статті від 2009 року. Тож, необхідно визначити зміст таких категорій як, нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій.

Побої при катуванні – це багаторазове (два та більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, що не спричинило тілесних ушкоджень.

Під мученням слід розуміти дії, що заподіяли потерпілому страждання шляхом тривалого позбавлення їжі, пиття, тепла, залишення його у шкідливих для здоров'я умовах (наприклад, в умовах, які позбавляють людину будь-якого з її природних почуттів – зору, слуху, просторової або часової орієнтації) та інші подібні дії.

До інших насильницьких дій можуть бути віднесені погроза зброєю, застосування протигазу чи поліетиленового пакета для позбавлення можливості дихати, електричного струму, різні посягання на статеву недоторканість особи, дії, характерні для мордування, тобто дій, пов'язаних із багаторазовим або тривалим спричиненням болю (щипання, шмагання, нанесення численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими пред-метами, застосування термічних факторів тощо), а також інші подібні дії, серед яких найбільш поширеними є підвішування тіла, придушування, обливання холодною водою, нацьковування собак, тривала ізоляція, вплив на людину постійним і голосним звуком, примушування їсти неїстівні речовини, інсценування ампутації якогось органа чи розстрілу тощо. Такі дії супроводжуються стресом, почуттям жаху чи неспокою та здатні принизити особу, зламати її морально [17, с. 74].

В деяких рішеннях Європейського суду з прав людини зазначається, що до актів, які вважаються катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням, входять такі дії, як позбавлення сну, харчування і води, тривале стояння біля стіни, використання капюшонів, утримання в приміщенні з постійним голосним звуком або у підвалі, де є небезпека нападу щурів, розлучення матері з немовлям, поміщення здорової людини до психічних

лікарень тощо. Також вважається надзвичайно жорстокою ситуація, коли від засудження до смертної кари пройшло кілька років, а держава не забезпечила розумний строк для оскарження вироку та прийняття рішення про помилування. Поводження, яке принижує гідність людини, включає такі дії, як огоління голови, показ людини в стані оголеності перед іншими людьми, примус до носіння сорочок, які викликають насмішки, примусове харчування непридатних для споживання речовин тощо.

Оцінка акту як жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження, залежить від таких обставин, як тривалість та інтенсивність поведження, його вплив на здоров'я людини, стать, вік, попередній стан здоров'я та інші індивідуальні особливості постраждалого. Наприклад, в справі "Хохліч проти України" Європейський суд з прав людини визнав, що хоча яскраве постійне світло було увімкнене 24 години на добу у одиночній камері, де заявник перебував кілька місяців, це не розцінюється як катування чи інше жорстоке поведження, оскільки заявника це не турбувало [18].

У той же час, Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 3 («Заборона катування») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у випадках, коли була застосована фізична сила до особи, яка перебуває під вартою, а це не було абсолютно необхідним через поведінку самої особи, і при цьому завдано кілька синців на її тілі; утримання потерпілого дев'ять місяців у камерах, заражених тарганами, клопами та вошами, де норми утримання були перевищені, ідеальна площа на одну особу становила від 1,3 до 2,5 метра, і він мусів ділити ліжко з іншим затриманим, а також було недостатньо освітлення; тривале утримання потерпілого під вартою в погано провітрюваній одиночній камері без доступу до природного світла, де він був відокремлений від інших в'язнів та позбавлений контакту з газетами, іноді з утрудненням доступу до лікування та харчування або з наданням непридатної їжі; утримання в одиночній камері з недостатнім освітленням, де відсутня можливість дотримуватися гігієни (відсутність туалету, замість цього використовувався відро), і перед помещенням у

камеру потерпілому примусово було обрізане волосся; утримання засудженого до смертної кари у тісних камерах з обмеженим доступом до природного світла, малою кількістю прогулянок і неможливістю займатися якоюсь діяльністю або контактувати з іншими людьми [18].

1.3. Суб'єктивні ознаки катування

Для здійснення кримінально-правового аналізу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, необхідно визначити суб'єкт та суб'єктивну сторону.

Так, суб'єктом катування (ст. 127 КК України) виступає фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Як правило, це громадянин України, особа чоловічої статі, віком від 20 до 40 років, що має середню освіту, неодружена, не працююча, раніше не судима, така що скоїла цей злочин у співучасті, безпосередньо чи опосередковано знайома зі своєю жертвою до здійснення злочину.

Частиною 3 ст. 127 КК України передбачено спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, а саме - представник держави, у тому числі іноземної.

Під представниками держави слід розуміти службових осіб, а також осіб, які виступають як офіційні, чи діють з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Під представниками іноземної держави слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи

органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [9].

Суб'єктивна сторона злочину є одним з його складових елементів і виявляється у внутрішньому прояві суспільно небезпечної дії, який відображає психологічні процеси свідомості винної особи під час вчинення злочину. Відомо, що ця сторона містить ознаки вини, мотиву, цілі та емоційного стану [19, с. 17]. Проте в різних злочинах суб'єктивна сторона проявляється по-різному, що впливає на обсяг і розуміння цього елемента злочину. З нашої точки зору, суб'єктивна сторона катування має досить специфічні особливості, оскільки цей злочин характеризується складними внутрішніми зв'язками, на яких варто зупинитися докладніше.

Суб'єктивна сторона катування згідно з Кримінальним кодексом України передбачає вину у формі прямого умислу та спеціальну мету, яка полягає в змушенні потерпілого або іншої особи здійснити дії, що суперечать їх волі. Це може включати отримання інформації чи зізнання, покарання її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або залякування її або інших осіб.

Перш за все, проблемним питанням є визначення виду вини, що характеризують вчинення цього злочину. Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність підходів законодавців до тлумачення вини в катуванні. Наприклад, Кримінальний кодекс Австрії згадує дві форми вини - умисел і необережність (пункти 1 і 2 статті 92). Аналогічна ситуація спостерігається у Кримінальному

кодексі Німеччини, де катування може бути вчинене як з умислом, так і з необережністю (принаймні, це впливає з альтернативного формулювання "зловмисно нехтує своїм обов'язком щодо піклування про...» "), а також у Кримінальному кодексі Польщі, Кримінальному кодексі Туреччини та інших країнах. Крім того, змішана форма вини в катуванні згадується у Кримінальному кодексі Франції та Кримінальному кодексі Сан-Марино. Незважаючи на це, Конвенція ООН проти катувань у статті 1 передбачає, що цей злочин охоплює "будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне". Отже, міжнародні стандарти вказують на те, що катування є виключно умисним злочином. Однак, деякі вітчизняні дослідники, хоча згодні з тим, що катування вчиняється умисно, часто не конкретизують вид вини цього злочину або безапеляційно стверджують, що катування може бути вчинене навіть з непрямим умислом [18, с. 254].

З урахуванням того, що статтею 127 Кримінального кодексу України прямо передбачено спеціальну мету катування, можна зробити висновок, що цей злочин вчиняється тільки з прямим умислом, оскільки теоретично неможливо, щоб винний застосовував тортури з непрямим умислом, але мав чітко сформульовану і визначену мету. Оскільки катування є злочином з матеріальним складом, для якого необхідне настання суспільно небезпечних наслідків, варто уточнити, що інтелектуальний аспект прямого умислу при вчиненні цього злочину полягає в тому, що винний розуміє суспільно небезпечний характер своїх дій (нанесення побоїв, мучень або інших насильницьких дій) і передбачає настання суспільно небезпечних наслідків - заподіяння потерпілому (або іншій особі) сильного фізичного болю чи морального страждання. Вольовий аспект прямого умислу при катуванні полягає в тому, що винний, застосовуючи насильство, бажає заподіяти потерпілому (або іншій особі) сильний фізичний біль чи моральне страждання[21, с. 311].

Також, важливим питанням на практиці є встановлення умислу винуватця щодо заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального

страждання потерпілому під час катування. Особливо складно не лише встановити фізичний поріг болю, але й факт того, що фізичний біль був сильним. Завдяки медицині відомо, що різні люди мають різні больові пороги: одні легко, терпимо чи прийнятно переносять фізичні впливи, тоді як для інших навіть незначний фізичний вплив, часто посилене психологічне становище (уявлення про наближення страшних подій), може викликати невтриманий біль. У сучасних умовах встановлення больового порогу можливе лише за допомогою спеціального пристрою - альгезиметра, який ш фіксує показники тиску і нагрівання певних ділянок шкіри для моніторингу реакції організму людини на подразники і визначення больової чутливості. Оскільки точну оцінку ступеня фізичного болю може дати лише спеціальний вимірювальний пристрій, можна однозначно стверджувати, що в момент катування або іншого насильницького злочину, пов'язаного з фізичним впливом на особу, винуватець не має чіткого уявлення про той рівень болю, який він хоче заподіяти потерпілому, і як саме цей біль сприймається потерпілим. Таким чином, проблема доведення умислу при катуванні залишається невирішеною[21, с. 312].

Поряд з поняттям вини, велику роль у розумінні суб'єктивної сторони складу катування відіграє мета. Мета визначає ідеальний образ або конкретну картину бажаного майбутнього результату, на яку спрямовуються конкретні суспільно небезпечні дії. Мета катування, зазначена в частині 1 статті 127 Кримінального кодексу України, містить чотири ключові компоненти, зокрема:

«примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання» ;

«покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється»;

«залякування її або інших осіб»;

«з метою дискримінації».

РОЗДІЛ 2. КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ТА ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КАТУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВПОРУШЕНЬ

2.1. Кваліфікуючі ознаки катування

В особливій частині Кримінального кодексу України широко використовується нормотворча техніка, яка полягає у виокремленні кваліфікованих складів кримінальних правопорушень. Цей прийом включає додавання до основного складу злочину однієї або кількох кваліфікуючих ознак, що утворюють відповідний кваліфікований склад. Кількість та комбінація таких ознак різні і залежать від специфіки конкретного кримінального правопорушення. Цей підхід є невід’ємним атрибутом формулювання статей в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Кваліфікуючими ознаками злочину ст. 127 КК України є скоєння його:

- а) повторно;
- б) за попередньою змовою групою осіб;
- в) з метою дискримінації, у тому числі з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості;

А також стаття доповнена особливо кваліфікуючою ознакою, а саме - вчинення представником держави, у тому числі іноземної.

Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Повторність, передбачена частиною першою цієї статті, відсутня при вчиненні продовжуваного кримінального правопорушення, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром.

Вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК України, визнається повторним лише у випадках, передбачених в КК України.

Повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за 64 підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято (ст. 32 КК України).

Чинний КК України визнає кримінальне правопорушення вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення (ч. 2 ст. 28 КК України).

Досягнення попередньої угоди щодо спільного вчинення кримінального правопорушення означає, що сторони домовилися про його вчинення до моменту здійснення його фактичної об'єктивної частини. Ця домовленість може мати місце на етапі планування злочину або під час спроби вчинення кримінального правопорушення. Згідно зі статтею 28, частина 2, така угода передбачає спільність вчинення злочину, включаючи об'єкт правопорушення, його характер, місце, час, спосіб вчинення, а також зміст виконуваних функцій та інше. Ця угода може мати будь-яку форму - усну, письмову, може бути встановлена через конклюдентні дії та інші способи.

На сьогодні важко точно визначити сутність мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості. Ми вважаємо, що для належного розуміння цих мотивів і їх впливу на кваліфікацію злочину, потрібно спиратися на міжнародномий (зокрема, європейський) досвід з цього питання, який розглядає ці мотиви як "ненависницькі". Суть кримінального правопорушення, що вчиняється з

ненависті, полягає в тому, що злочинець скоює його з мотивів, викликаних його особистою ненавистю (упередженим ставленням) до жертви, яка має специфічний статус або належить до певної соціальної групи (наприклад, іноземні громадяни, люди іншої раси або кольору шкіри, представники інших релігійних конфесій, особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, інваліди, неповнолітні). Цим вчинком порушується особиста недоторканність, життя, здоров'я, власність та інші людські цінності жертви. Кожен випадок ненависті до цих жертв може мати свою специфіку. Наприклад, у разі кримінального правопорушення, вчиненого з мотивів расової ненависті, важливо встановити, проти кого саме спрямована ця ненависть — проти білих або чорношкірих громадян, азіатів або представників тихоокеанських островів, або, можливо, це антимультирасова ненависть. Природа злочинів, вчинених з ненависті, схована у глибинах спотвореної людської свідомості, імпліцитних спонукань, нездійснених помилкових бажань, прихованих збочених прагнень, нереалізованих нав'язуваних мрій і т.д. Поява цієї обтяжливої обставини є логічним та послідовним втіленням політики законодавця щодо недопустимості дискримінації.

Частиною 3 ст. 127 КК України передбачено вчинення кримінального правопорушення представником держави, у тому числі іноземної.

Важливо відзначити, що посилення кримінальної відповідальності за катування є першим кроком у вирішенні проблеми жорстокого поводження правоохоронців з затриманими та підозрюваними особами на початкових етапах досудового розслідування. Крім того, зміни також пов'язані з необхідністю порушення кримінальних справи проти представників окупаційних військ за злочини катування.

У примітці до ст. 127 КК України окреслено зміст поняття представника держави та представника іноземної держави.

Так, під представником держави розуміється службова осіб, а також особа, яка виступає як офіційна, чи діє з її підбурювання, чи з її відома, чи за її мовчазної згоди.

До представників іноземної держави законодавцем, окрім державних службовців іноземної держави та осіб, які проходять службу у збройних силах та правоохоронних органах, було віднесено також:

представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією;

представників окупаційної адміністрації російської федерації, до якої входять її державні органи й структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України;

представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

2.2. Відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України від суміжних складів злочинів

При кваліфікації злочину катування часто виникають труднощі у відмежуванні цього складу злочину від суміжних, таких як побої та мордування, нанесення тілесних ушкоджень тощо. За допомогою систематичного тлумачення положень Особливої частини Кримінального кодексу України можна зробити висновок, що побої та мордування, так само як і катування у формі нанесення побоїв або інших насильницьких дій, які підпадають під відповідальність за статтею 127 Кримінального кодексу України, не включають в себе заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. Однак на практиці часто виникають проблеми при розмежуванні цих дуже схожих за змістом складів кримінального правопорушення.

Деякі елементи складу злочину, визначені в частині 1 статті 126 і частині 1 статті 127 Кримінального кодексу України, є спільними. Ці елементи включають дії, що полягають у заподіянні побоїв або вчиненні інших насильницьких дій, наслідок у вигляді заподіяння сильного фізичного болю, загальний суб'єкт злочину і умисна форма вини. Для розрізнення цих складів злочину необхідно встановити наявність або відсутності спеціальної мети у винного, яка передбачена в диспозиції частини 1 статті 127 Кримінального кодексу України. Ця спеціальна мета може полягати в спонуканні потерпілого або іншої особи до вчинення дій, які суперечать їхній волі, включаючи отримання інформації, свідчень або визнання від них, покарання за їхні дії або підозри, або залякування їх або інших осіб [22, с. 202].

На сьогоднішній день відсутні роз'яснення в судовій практиці щодо відмежування катування від інших злочинів проти здоров'я. Стаття 127 Кримінального кодексу України не встановлює кваліфікуючих ознак спричинення тілесних ушкоджень, що викликає питання про необхідність додаткової кваліфікації у випадку, коли такі наслідки настають. Якщо умисел особи був спрямований лише на заподіяння сильного фізичного болю, фізичного або морального страждання, а не на спричинення тілесних ушкоджень, її дії повинні бути кваліфіковані згідно з відповідною частиною статті 127 Кримінального кодексу України. У такому випадку винна особа вчинила дію з необережністю щодо спричинення тілесних ушкоджень, і додаткова кваліфікація за статтею 128 Кримінального кодексу України не є необхідною.

Проблематичним залишається питання кваліфікації умисного спричинення тілесних ушкоджень різних ступенів тяжкості, якщо катування виступає способом учинення злочину. Якщо у таких обставинах винна особа, маючи мету спонукати потерпілого або іншу особу до неправомірних дій, включаючи отримання інформації, свідчень або зізнання, покарання за їхні дії або залякування, спричиняє тяжкі тілесні ушкодження, її дії додатково підлягають кваліфікації за статтею 121 Кримінального кодексу України. У разі спричинення легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, додаткова кваліфікація за статтею 125 або 122 не потрібна.

При цьому дії винної особи мають включати всі елементи об'єктивної сторони складу катування. Якщо потерпілий не зазнав сильного фізичного болю, фізичного або морального страждання, або дії винної особи не полягали в заподіянні побоїв, мучень або інших насильницьких дій (наприклад, якщо відразу після одного удару потерпілий втратив свідомість), такі дії не підпадають під склад катування і повинні кваліфікуватись в залежності від наслідків та обставин злочину, за відповідною частиною статей 121, 122 або 125 Кримінального кодексу України. Для особи, яка не мала мети спонукати потерпілого або іншу особу до неправомірних дій, включаючи отримання інформації, свідчень або зізнання, покарання за їхні дії або залякування, також застосовуються вказані статті[21, с. 313].

Кримінальний кодекс України також містить ряд положень, які передбачають відповідальність за акти насильства або жорстокого поводження з метою примусу потерпілого або іншої особи до неправомірних дій, що суперечать їхній волі. Для відрізнєння цих злочинів від катування важливо приділяти особливу увагу суб'єктивній стороні, зокрема, меті та мотивації.

Третя частина статті 189 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за вимагання, поєднане з насильством, яке становить загрозу для життя та здоров'я особи. У цьому контексті насильство, що становить загрозу для життя та здоров'я особи, включає заподіяння побоїв, мали характер мордування, його мучення, заподіяння легких тілесних ушкоджень, що призводять до короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, середньої тяжкості тілесних ушкоджень або інших насильницьких дій (тобто дій, які входять до об'єктивної сторони складу катування). Це логічно, оскільки такі дії призводять до сильного фізичного болю або фізичного та морального страждання. Метою вимагання є незаконне одержання чужого майна, права на майно або досягнення того, щоб потерпілий вчинив дії майнового характеру проти своєї волі. За своєю сутністю, вимагання ґрунтується на корисливих мотивах, у відміну від катування, де такі мотиви відсутні.

Стаття 206 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності. Кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою цього злочину є використання насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я (частина 2 статті 206), або небезпечним для життя і здоров'я (частина 3 статті 206). В такому контексті насильство охоплює заподіяння побоїв, мучень або інших насильницьких дій, що можуть призвести до сильного фізичного болю або морального страждання. Для розмежування цього злочину від катування необхідно враховувати наявність у винного спеціальної мети - примусити особу припинити господарську діяльність, обмежити її, укласти угоду або не виконати укладену угоду, виконання або невиконання якої може обмежити законні права чи інтереси потерпілого, за умови відсутності характерного для катування спонукання до дій, які суперечать волі потерпілого або іншої особи. У випадку наявності такої спеціальної мети, злочин повинен бути кваліфікований за статтею 206 Кримінального кодексу України [21, с. 312].

Слід звернути увагу на схожість злочину, який передбачений статтею 355 Кримінального кодексу України "Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань", з катуванням. Ця кримінальна дія, яка є суспільно небезпечною, визначає відповідальність за примушування до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань. Зокрема, це може бути вимога виконати або не виконати договір, угоду або інше цивільно-правове зобов'язання, застосовуючи погрозу насильства щодо потерпілого або його близьких родичів (частина 1 статті 355), або поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я (частина 2 статті 355), або поєднане з насильством, що є небезпечним для життя чи здоров'я (частина 3 статті 355). Варто зазначити, що для кваліфікації дій як злочину за статтею 355 Кримінального кодексу України, предмет зобов'язання, що підлягає виконанню, повинен бути чітко визначеним в укладеній угоді, судовому рішенні тощо. За цим злочином може бути наступна відповідальність, якщо потерпілого примушують до виконання (невиконання) наявного зобов'язання, що випливає з підстав, передбачених чинним законодавством. У випадку, коли предмет зобов'язання не визначений або не існує, а також відсутність

примушування до виконання дій матеріального характеру, дії винного слід кваліфікувати як катування. Для розмежування примушування до виконання або невиконання цивільно-правових зобов'язань від катування також доцільно враховувати, що суб'єктом злочину, передбаченого статтею 355 Кримінального кодексу України, може бути тільки кредитор, законний представник кредитора, цесіонарій або будь-яка особа, що діє незалежно від мотивів в інтересах кредитора, а також службова особа [21, с. 313].

Отже, необхідно відмежовувати катування та інші суміжні злочини. Наприклад, основною відмінністю між "катуванням" і "мордуванням" є суб'єктивна сторона, а саме мета цих кримінальних правопорушень. Метою мордування в основному є завдання потерпілому сильного фізичного болю шляхом застосування різних методів впливу на організм людини. Застосування катування до потерпілого має основну мету, яка визначена у формулюванні статті 127 Кримінального кодексу України: примусити цю особу здійснити дії, що суперечать її волі, зокрема, отримати від неї або іншої особи певну інформацію або зізнання, покарати за дії, які вона чи інша особа вчинили або підозрюються в їхньому скоєнні.

2.3. Відмежування катування від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 373 КК України

Одним з основних завдань держави в сфері захисту прав людини за кримінальним законодавством є забезпечення безпеки її життя та здоров'я. В сучасній Україні під час досудового розслідування кримінальних справ часто виникають численні порушення, такі як порушення законності, неуважність до гідності особи, недостатня повнота й однобічність розслідування. Все це сприяє появі та поширенню різних негативних явищ, зокрема злочинів проти правосуддя. Одними з найнебезпечніших таких злочинів є катування та примушення до дачі

показань, під час яких посадові особи правоохоронних органів, яким надані певні процесуальні повноваження, знаходяться перед дилемою між доцільністю й законністю, вважаючи, що остання може бути порушена в інтересах розкриття злочину й виявлення особи, яка його скоїла.

Аналіз статистичних даних, що характеризують діяльність правоохоронних органів у виявленні та розкритті злочинів, практика Європейського суду з прав людини, щорічні звіти Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, а також інформація, що надходить від ЗМІ, свідчать про наявність випадків катування та інших форм жорстокого, нелюдського або гуманно неприпустимого поводження, які принижують гідність людини. Однак кількість порушень кримінальних справ, пов'язаних з цими фактами, надзвичайно мала, а кількість осіб, які понесли кримінальну відповідальність за такі дії, є незначною.

При розслідуванні справ, пов'язаних з катуванням, працівники досудового слідства не завжди правильно визначають характер насильницьких дій, що здійснюються проти особи, і, внаслідок цього, допускають помилкову кваліфікацію таких дій. Більше того, було встановлено, що працівники правоохоронних органів, маючи інтерес до досягнення певних результатів, намагаються класифікувати незаконні дії винних осіб не як катування, але за іншими статтями, які передбачають менш сувору відповідальність, зокрема за перевищення влади або службових повноважень, або за примушування до дачі показань [9, ст. 365, 373].

Відповідно до статті 373 частини 1 Кримінального кодексу України, примушування означає психологічний тиск на особу, яка перебуває під допитом, з метою отримати від неї необхідні показання для особи, що проводить допит, шляхом загроз, шантажу, фізичного насильства або інших незаконних дій.

Деякі автори висловлюють думку, що склад злочину, передбаченого статтею 373, повністю охоплює склад злочину, передбаченого статтею 127, тому доцільно виключити статтю 373 з Кримінального кодексу України. Проте, варто відзначити, що ці злочини мають свої особливості.

По-перше, вони мають різні об'єкти злочину. Катувannya, як різновид насильства, має безпосереднім об'єктом здоров'я особи. Крім того, обов'язковим безпосереднім об'єктом катування є воля, честь і гідність особи. У випадку примушування давати показання, родовим об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують здійснення правосуддя в державі. Безпосереднім об'єктом злочину є правосуддя, зокрема його аспект, пов'язаний із забезпеченням доведеності вини. Крім того, примушування давати показання порушує конституційне право людини на те, щоб обвинувачення не ґрунтувалося на доказах, отриманих незаконним шляхом. Здоров'я, воля, честь і гідність особи у випадку примушування давати показання є додатковими факультативними безпосередніми об'єктами злочину.

Крім того, варто відзначити, що в статті 127 Кримінального кодексу України передбачається загальний суб'єкт злочину - кожна особа, яка вчиняє катування. За своєю ж структурою, стаття 373 Кримінального кодексу України передбачає спеціальний суб'єкт злочину - особу, яка проводить дізнання або досудове слідство.

По-друге, слід виділити головну ознаку, яка дозволяє відмежувати примушування давати показання від катування. Нею слід вважати обстановку, в якій вчиняється злочин, а саме: допит особи. Так, якщо дії, які підпадають під опис катування вчиняються службовою особою органу дізнання або слідства, то вчинене підпадає під відповідну частину ст. 373 КК. В умовах, якщо така обстановка відсутня – під дію статті 127 КК України.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

3.1. Об'єктивні ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

Кримінальне законодавство ключових держав-представників романо-германської правової сім'ї, яке базується на міжнародних та європейських конвенціях проти катувань, має наступні особливості. По-перше, об'єктом катування або схожих злочинів є переважно здоров'я особи, а іноді також її воля, честь, гідність, недоторканість, система правосуддя, сфера військових відносин (військовий правопорядок), мир, безпека людства та інше. По-друге, національні кримінальні кодекси часом зазначають про широкий спектр спеціальних потерпілих від катувань. При цьому важливо відзначити, що поведінка заявника або потерпілого не може слугувати підставою для обмеження захисту, який надається Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ), згідно з рішенням Європейського суду з прав людини у справі "Чахал проти Великої Британії" (1996 р.) [23]. Також вирішальним є те, що стаття 3 ЄКПЛ забороняє катування незалежно від обставин і поведінки жертви, як зазначено у справі "Labita проти Італії" (2000 р.) [24].

В Кримінальному кодексі Франції відповідальність за катування та інші жорстокі дії регулюється статтями 222-1–222-6 § 1, що входять до відділу I "Про умисні посягання на недоторканість особистості" глави II "Про посягання на фізичну чи психічну недоторканість особистості" розділу II "Про посягання на людську особистість" Книги Другої "Про злочини та проступки проти особистості". Аналіз цих статей свідчить про те, що катування завдає шкоди здоров'ю особистості, оскільки фактично передбачається заподіяння фізичної та психічної шкоди людині. Кримінальна відповідальність за катування пов'язана з особливостями потерпілого, суб'єкта та наслідків такого діяння. Щодо дискримінації, яка, згідно з Конвенцією ООН проти катувань, націлена на досягнення мети тортур, за її різні прояви передбачена відповідальність згідно зі статтями 225-1–225-4, що входять до відділу I "Про дискримінації" глави V "Про посягання на гідність людини" розділу II Книги Другої Кримінального кодексу Франції [25]. Це свідчить про те, що об'єктом дискримінації є гідність особи [26].

В Кримінальному кодексі ФРН відповідальність за мордування, що є аналогом катування, прямо пов'язана з особливими потерпілими. Серед них визначаються особи, які перебувають під опікою, зокрема особи до 18-річного віку, а також беззахисні особи у зв'язку з хворобою або фізичними вадами. Ці особи можуть бути під опікою винного або його заступників, належати до його сім'ї, бути переданими йому задля надання матеріальної допомоги або підпорядковуватися йому у межах службових та робочих відносин. Злочин "мордування осіб, які перебувають під опікою" передбачається в § 225, що входить до 17 розділу "Карані діяння проти тілесної недоторканності" [27]. Крім того, об'єктом катування може бути фізичний і духовний розвиток особи. За встановленим Європейським судом з прав людини у справі "Клаас проти Німеччини", потерпілий від дій, що відповідають тортурам, може сам собі завдати шкоди під час протидії арешту, і поліцейські, що його заарештовують, можуть утриматися від використання надмірної сили [28]. Подібний підхід до законодавства також застосовується в Кримінальному кодексі Австрії, де мордування, як аналог катування, розглядається як злочин проти здоров'я, зокрема в § 92 першого розділу "Злочинні діяння проти життя та здоров'я" Особливої частини. У ньому прямо зазначається про "завдання шкоди здоров'ю людини або її фізичному чи духовному розвитку" та визначаються потерпілі, які перебувають на забезпеченні або піклуванні винного, які не досягли 18-річного віку, або які є беззахисними через безпорадність, хворобу або недоумство.

У Кримінальному кодексі Польщі катування охоплює різні об'єкти посягань. Зокрема:

а) Якщо катування, внаслідок порушення міжнародного права, спричиняє шкоду здоров'ю особи, то цей злочин посягає на мир, людство та військовий правопорядок. Відповідна стаття § 2 ст. 123 входить до глави XVI "Злочини проти миру, людства та військові злочини" Особливої частини.

б) Якщо мова йде про фізичне та психічне знущання над особою, включаючи засуджених, з метою досягнення спеціальних цілей, таких як отримання свідчень,

пояснень, інформації або заяв, і якщо ці дії виявляють особливу жорстокість, то цей злочин посягає на систему правосуддя. Відповідні статті ст. 246 і 247 входять до глави XXX "Злочини проти правосуддя" Особливої частини [29].

Необхідно також зазначити, що у першому випадку потерпілими від катування є широкий спектр осіб, пов'язаних з веденням війни або бойових дій. Це включає такі категорії осіб: 1) особи, що здавалися після складання зброї або ті, хто не має засобів оборони; 2) поранені, хворі, врятовані, медичний персонал або духовні особи; 3) військовополонені; 4) цивільне населення окупованої або зайнятої території, а також особи, які користуються міжнародним захистом під час бойових дій. У другому випадку потерпілими можуть бути будь-які особи або особи, що перебувають під законною позбавленням волі.

Щодо кримінального законодавства країн колишніх республік СРСР, існує різноманітність підходів до криміналізації катування. Інформація про це міститься у Модельному Кримінальному кодексі для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД), але кожна країна реалізувала ці вимоги по-різному [30]. Загалом, немає однакової тенденції щодо криміналізації катування в цих країнах.

В окремих країнах катування може бути окремим злочином, який посягає на різні суспільні відносини, такі як життя та здоров'я особи, мир і безпеку людства, правосуддя і т.д. В інших випадках катування може бути вказано як складова частина іншого злочину або кваліфікуючою ознакою інших злочинів.

У потерпілих від катування можуть бути особи різних категорій, такі як особи, які не мають засобів оборони, поранені, хворі, врятовані, медичний персонал, військовополонені, цивільне населення, біженці тощо, залежно від конкретного законодавства кожної країни.

Важливо зазначити, що ці висновки базуються на дослідженні кримінального законодавства різних країн СНД, таких як Росія, Білорусь, Азербайджан, Молдова, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан тощо.

У кримінальному законодавстві держав англо-американської правової сім'ї, таких як Велика Британія, США та Австралія, норми, що стосуються відповідальності за катування або його варіації, розташовані алфавітним порядком (у США) або за допомогою інших характеристик (у Великій Британії). Однак, важко сказати, що саме є об'єктом цього злочину, враховуючи розташування норм залежно від того, на що вони посягають. Винятком може бути Кримінальний кодекс Австралії, в якому глава 8 "Злочини проти людства" була доповнена розділом 274 "Катування" згідно із Законом про доповнення до кримінального законодавства (заборона катування та скасування смертної кари) у 2010 році [31]. З цього випливає, що катування передусім посягає на суспільні відносини, що забезпечують безпеку людства (потерпілими від цього злочину можуть бути будь-яка особа або третя особа, згадувана в Конвенції ООН проти катувань).

Щодо Великої Британії, норми, що стосуються відповідальності за катування, містяться у статті 134 розділу XI "Різне" Закону про кримінальну юстицію 1988 року [31]. Ці норми не дають чіткого визначення об'єкта цього злочину. Однак, враховуючи те, що британське законодавство намагалось відповідати міжнародним та європейським конвенціям проти катувань, ймовірно, воно посягає на сферу службової діяльності, а також на особу, її життя, здоров'я, честь, гідність і т.д. (при цьому потерпілим від цього злочину може бути будь-хто). Крім того, згідно з висловлюванням П. Лейленда, у Великій Британії будь-які прояви дискримінації, включаючи расову і статеву, переслідуються згідно з численними іншими законами, такими як Закон про статеву дискримінацію 1975 року, Закон про расові взаємини 1976 року та Закон про громадський порядок 1986 року [26].

Кримінальне законодавство США має специфічні риси щодо відповідальності за катування, які включають наступні аспекти:

1) Відповідальність за катування передусім є федеральною, оскільки прямо передбачена в титлі 18 "Злочини та кримінальний процес" глави 113С "Катування" Закону про злочини та кримінальний процес США, зокрема в розділах §§ 2340–2340В. В цих розділах § 2340 пояснює значення термінів "катування", "тяжкий

психічний біль або страждання" та "Сполучені Штати", § 2340А визначає елементи складу катування та змови на його вчинення, а § 2340В встановлює виключні засоби судового захисту [32].

2) Катування посягає на суспільні відносини, що забезпечують дотримання законності, або, в іншому випадку, на здоров'я особи та систему правосуддя.

3) Відповідальність за катування переслідується на підставі відповідних міжамериканських нормативно-правових актів, а також інших федеральних законів, таких як Закон про захист жертв катувань 1991 року та Закон про поводження з затриманими 2005 року. Також виконавчі накази Президента США, зокрема № 13491, забороняють агентам ЦРУ застосовувати катування під час допитів [26].

В кримінальному законодавстві іноземних держав об'єктивна сторона катування визначається по-різному. Це обумовлено різними типами, формами, способами та моментом закінчення цього злочину, а також наявністю або відсутністю відповідних наслідків посягання. Визначення катування може відповідати міжнародним конвенціям або самі кримінально-правові норми можуть містити специфічні визначення катування [26, с. 82].

Катування в більшості випадків виявляється у вчиненні активних дій. Однак, оскільки деякі країни в буквальному сенсі включили конвенційне визначення цього злочину до свого кримінального законодавства (наприклад, згідно з Конвенцією ООН проти катувань), можна говорити про випадки бездіяльності при вчиненні катування. Катування або аналоги цього злочину можуть полягати як у самих діях, так і у загрозі їх вчинення. Тому відповідно до українського кримінального права, щонайменше з побудови його конструкції, аналізоване посягання може мати формальний або матеріальний склад.

При вивченні зовнішніх проявів катування важливо визначити "особливі фактори", які допомагають "визначити глибину та причину страждань заявника від емоційного переживання, яке неодмінно викликається серйозними порушеннями

прав людини". До таких "особливих факторів" належать: 1) близькість у часі та просторі до порушення, за яким винесено обвинувачення; 2) близькість спорідненості (зокрема, значення надається родинному зв'язку "дитина - батьки"); 3) характер причетності родичів до спроб отримати інформацію; 4) характер відповідей влади на запитання.

Для кримінального законодавства держав романо-германської (континентальної) правової сім'ї характерною є широка різноманітність визначень катування з об'єктивної сторони. Відмінності можуть виявлятися у рівні деталізації та конструкції кримінальних норм, що стосуються катування. В деяких випадках використовуються конвенційні формулювання, в інших відсутня пряма згадка про цей злочин, а замість цього використовуються склади суміжних діянь, наприклад, мордування або інша жорстока поведінка. Деякі норми можуть бути простими, а інші — складними конструкціями, включати одну або кілька норм, що стосуються катування [26, с. 83].

Наприклад, у Кримінальному кодексі Франції основний склад катування полягає у застосуванні катування або актів жорстокості до особи (стаття 222-1). Це означає, що законодавець використовує широкий підхід до криміналізації жорстокого поводження з людьми. Поряд з цим, інші статті Кримінального кодексу Франції передбачають відповідальність за погрози вчинити катування або інші злочини проти особистості.

Крім того, у справі "Селмуні проти Франції" (1999 р.) Європейський суд з прав людини переглянув підхід до визначення поняття "катування", який був сформований у справі "Ірландія проти Великої Британії" (1978 р.), а також врахував положення Конвенції ООН проти катувань. В результаті була сформульована підсумкова дефініція цього злочину, яка описує його як фізичне та психічне насильство, спрямоване на особу заявника, що заподіює сильний біль і страждання, і є особливо тяжким і жорстоким. Варто зазначити, що хоча "високий поріг", за яким визначаються катування на сьогоднішній день, залишається нижчим, ніж це було встановлено у справі Селмуні [33].

Положення стосовно об'єктивної сторони катування в кримінальних кодексах Польщі, як і Іспанії різняться [29]. По-перше, якщо катування є злочином проти миру, людства або військовим злочином, то винний, порушуючи міжнародне право, повинен завдати потерпілим особам, зазначеним у § 1 статті 123, серйозної шкоди здоров'ю через катування, жорстоке або нелюдське поводження (§ 2 статті 123). По-друге, якщо катування є злочином проти правосуддя, то публічна посадова особа або той, хто діє за її дорученням, повинен застосувати насильство, незаконну погрозу або інший спосіб фізичного або психічного наругу над іншою особою (стаття 246), або будь-хто повинен вчинити фізичне або психічне наругу над особою, яка законно позбавлена волі (§ 1 статті 247). Останній злочин, якщо його вчинено з привілейованим складом (§ 3 статті 247 Кримінального кодексу Польщі), може бути скоєний через бездіяльність (допущення посадовою особою, незважаючи на її обов'язок, вчинення дій, передбачених § 1 або 2 цієї статті). При цьому матеріальний склад катування є важливим. Однак, якщо йдеться про законність застосування сили проти особи, то вона повинна бути визначена способом і порядком її застосування. Наприклад, у справі "Іванчук проти Польщі" (2001 р.) Європейський суд з прав людини встановив, що обшук, при якому затриманого роздягають до гола, є приниженням гідності, оскільки, по-перше, в таких обставинах не було дійсної необхідності в таких заходах, а, по-друге, спосіб проведення обшуку був образливим. У іншій справі ("Кудла проти Польщі", 2000 р.) було встановлено, що поводження є "принижуючим гідність", якщо його мета полягає викликати у потерпілих почуття страху, страждання і почуття меншовартості, щоб принизити та зневажити їх [26, с. 87].

Якщо розглянути кримінальне законодавство колишніх республік СРСР, то багато з них спочатку прийняли позицію, що була визначена в Модельному Кримінальному кодексі для держав-учасниць СНД. Згідно з цим підходом, катування розглядалося як кваліфікуюча ознака мордування або заподіяння фізичних страждань шляхом систематичного нанесення побоїв або іншим способом, якщо це не мало наслідків, передбачених статтями 118 ("схиляння до самогубства") і 119 ("заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю") [30].

Проте з часом законодавці колишніх радянських республік значно розширили вказівку на термін "катування" у національних Кримінальних кодексах. Вони уточнили об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього злочину і визнали його окремим злочином або кваліфікуючою ознакою, особливо відносно посягань на життя, здоров'я та правосуддя.

В державах англо-американської правової сім'ї законодавче визначення катування може бути подане як у окремих законах (наприклад, у Великій Британії), так і у відповідних кодексах (наприклад, у США та Австралії). Загалом, в законодавстві цих держав катування вважається фелонією, тобто тяжким злочином, відповідно до трьохчленної класифікації посягань, що є характерною для цієї групи держав [26, с. 92].

Згідно з кримінальним законодавством Великої Британії, катування, визначене в статті 134 Закону про кримінальну юстицію 1988 року, може проявлятися у заподіянні сильного болю або страждань, якщо це пов'язано з виконанням службових обов'язків або без такого зв'язку [31]. Крім того, катування може бути здійснене шляхом підбурювання службових осіб, з їх відома або мовчазної згоди. Важливо зазначити, що для закону не має значення, чи було цей злочин вчинено через активні дії чи бездіяльність.

Кримінальне законодавство США на федеральному рівні додатково до переліченого вище передбачає загрози, такі як насильство, смерть тощо, або використання речовин, що впливають на мозок, або інших процедур, спрямованих на повне порушення відчуттів або стану особи. При цьому катування визнається за таких обставин лише в разі "довготривалої психічної шкоди", що може виглядати обмежено. Крім того, саме катування може бути вчинене шляхом аналогічного діяння або спроби вчинення цього злочину, а також у формі змови на його здійснення [32].

3.2. Суб'єктивні ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

При ретельному аналізі кримінального законодавства зарубіжних країн можна зробити висновок, що катування можуть здійснювати такі суб'єкти:

1) Загальні суб'єкти - це особи, які не мають спеціального статусу або повноважень.

2) Спеціальні суб'єкти - це особи, які мають особливий статус або повноваження, такі як працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, особи, під владою чи опікою яких перебувають потерпілі тощо.

3) Юридичні особи - це організації, підприємства та установи, які можуть бути визнані суб'єктами катування у деяких закордонних країнах.

Наприклад, в кримінальному законодавстві деяких іноземних держав суб'єктом катування можуть вважатися як загальні, так і спеціальні суб'єкти (наприклад, в Швейцарії, Швеції, Республіці Молдова). Крім того, в окремих країнах, таких як Республіка Молдова або США, катування може бути вчинено як фізичною, так і юридичною особою [26, с. 94].

Отже, хоча Конвенція ООН проти катувань однозначно зазначає, що катування можуть вчинити "державні посадові особи чи інші особи, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди" (частина 2 статті 1), національні законодавці часто розширюють коло осіб, які можуть бути винними у цьому злочині, включаючи будь-кого або навіть юридичну особу. Цей підхід в принципі може бути прийнятним навіть для практики Європейського суду з прав людини, який вважає, що держава несе відповідальність, навіть якщо небезпека походить від осіб, що не є представниками державної влади. Наприклад, у справі "H.L.R. проти Франції" (1997 р.), громадянину Колумбії, якому загрожувала небезпека від приватних осіб після його депортації з Франції, було

заявлено, що Франція може порушити статтю 3 Європейської конвенції, яка зобов'язує державу надавати захист кожній особі. Суд підтвердив, що навіть якщо загроза жорстокого поводження виходить від приватних осіб, а не від представників держави, стаття 3 все одно може застосовуватися, оскільки це право має абсолютний характер [34].

У кримінальному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї найбільш поширеним суб'єктом катування є фізична особа, яка досягла певного віку і має або не має спеціальних повноважень щодо потерпілого.

Щодо загальних суб'єктів катування або подібних до цього злочинів (тобто фізичних осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності), кримінальне законодавство лише деяких країн (наприклад, Данії, Албанії, Болгарії і т. д.) згадує про них. Варто зауважити, що хоча це не прямо зазначено у кримінальних кодексах Албанії, Болгарії і Румунії, суб'єктами злочинів проти людства в цих кодексах все ж мають бути особи, які беруть участь у війні, збройному конфлікті або подібних діях. Вік кримінальної відповідальності може варіюватися залежно від країни і становити: 10 років (кримінальне законодавство Великої Британії, США, Австралії, Швейцарії), 12 років (кримінальний кодекс Голландії), 13 років (кримінальний кодекс Франції), 14 років (кримінальні кодекси Албанії, ФРН, Японії), 16 років (кримінальні кодекси Росії, Білорусі), 17 років (кримінальний кодекс Польщі). У більшості країн ЄС вік кримінальної відповідальності становить від 13 до 18 років, тоді як в Індії, Ірландії та Сінгапурі він починається з 7 років [35].

В кримінальному законодавстві країн англо-американської правової сім'ї суб'єктами катування є особи, про яких зазначено в Конвенції ООН проти катувань, переважно спеціальні суб'єкти. Наприклад, це характерно для кримінального кодексу Австралії. В Великій Британії суб'єктом цього злочину може бути державна посадова особа або особа, яка виступає в офіційно, незалежно від її громадянства, а також будь-яка інша особа, незалежно від її громадянства, тобто як спеціальні, так і загальні суб'єкти. У США (на федеральному рівні) суб'єктом катування виступає державна службова особа, насамперед працівники

правоохоронних органів, органів виконання покарань, військові службові особи тощо, або особи, залучені з їхньою участю.

У кримінальному законодавстві іноземних держав, ознаки суб'єктивної сторони катування або подібних посягань можуть бути різними. Залежно від того, наскільки точно вміщений у кримінально-правовій нормі зміст відповідає вимогам міжнародного конвенційного законодавства, можна говорити про наявність умислу (зазвичай, прямого або непрямого) та спеціального наміру здійснити катування. Однак, прямі посилення на умисел, мету або мотиви катування або подібних дій не завжди присутні, і висновки про вину у таких посяганнях базуються на аналізі окремих складових нормативних конструкцій (наприклад, вказівок на дію або бездіяльність, або на терміни "завідомо", "свідомо", "зловмисно", "нехтування своїм обов'язком"). Часто суб'єктивну сторону катування або подібних дій можна визначити на підставі їх об'єктивних ознак (наприклад, шляхом аналізу термінів "примус", "зловживання", "насильство" тощо) [26, с. 99].

У країнах романо-германської правової сім'ї суб'єктивна сторона катування переважно характеризується умислом (хоча у деяких випадках можлива і необережність) щодо вчинення цього злочину, а іноді й спеціальною метою. Наприклад, у Франції Кримінальному кодексі головні та деякі кваліфіковані склади катування (статті 222-1-222-4) передбачають умисел при його вчиненні (це впливає з таких конструкцій, як "за попереднім умислом" і "очевидна або відома виконавцю"), інші кваліфіковані склади передбачають змішану форму вини, коли мова йде про спричинення каліцтва або хронічного захворювання через катування (стаття 222-5) або про смерть потерпілого "без наміру" її спричинення (стаття 222-6). У ФРН мордування (катування) є одночасно умисним і необережним злочином (це впливає з альтернативної конструкції "зловмисно нехтує своїм обов'язком щодо піклування про...") у головному складі. Кримінальний кодекс Австрії також згадує про дві форми вини (умисел і необережність) для аналізованого злочину, а в кваліфікованому складі згадується змішана форма вини (зокрема, коли йдеться про

спричинення смерті). За Кримінальним кодексом Швейцарії діяння, які включають катування, можуть бути вчинені лише з умислом (це вказано в статті 123) [25].

Згідно з кримінальним законодавством країн англо-американської правової сім'ї, катування є умисним злочином, що підтверджується прямими вказівками відповідних законів, які містять специфічні конструкції (наприклад, "навмисно (умисно) завдає (заподіює)" у статті 134 Закону про кримінальну юстицію 1988 року та статті 2340 розділу 18 Законодавства США, а також "з метою" у статті 274.2 Кримінального кодексу Австралії). Однак, на нашу думку, коли йдеться про летальні наслідки катування, такі як смерть потерпілого (стаття 2340 розділу 18 Законодавства США), ставлення винного до них малоімовірно є умисним. У кримінальному законодавстві, що розглядається, також є деякі особливості щодо суб'єктивної сторони складу катування: по-перше, воно не містить прямої вказівки на мотиви вчинення катування, по-друге, воно неявно не зазначає мети цього злочину (за винятком Кримінального кодексу Австралії), що не відповідає вимогам Конвенції ООН проти катувань.

3.3. Кваліфікуючі ознаки катування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн

У кримінальному законодавстві іноземних держав переважна більшість норм, що стосуються відповідальності за катування, включають як кваліфіковані, так і особливо кваліфіковані склади цього злочину. Там, де закон прямо не згадує про катування, національні законодавці іноді включають його у кваліфіковані склади (у всіх інших випадках різні форми жорстокої поведінки можуть утворювати як основні, так і кваліфіковані склади). В окремих випадках кримінальні кодекси іноземних країн можуть згадувати привілейовані склади катування, але варто відзначити, що ця практика, на нашу думку, не є прийнятною,

оскільки навіть з позиції міжнародного (конвенційного) законодавства вона не має аналогів.

Кримінальне законодавство держав романо-германської (континентальної) правової сім'ї характеризується різноманітним спектром кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу катування (або суміжних злочинів). Ці ознаки переважно пов'язані з особливостями суб'єкта, потерпілих, способів і наслідків таких дій. Наприклад, у Кримінальному кодексі Франції вчинення катування або актів жорстокості може бути кваліфікованим як:

а) поєднання з будь-яким іншим злочином, крім умисного вбивства та зґвалтування (ст. 222-2);

б) стосовно широкого кола потерпілих, зокрема неповнолітніх, які не досягли 15-річного віку, осіб з особливою уразливістю внаслідок віку, хвороби, каліцтва, фізичних або психічних вад, або стану вагітності, а також законних, природних або прийомних родичів по висхідній лінії, магістратів, адвокатів, представників закону, службовців поліції, тощо (ст. 222-2);

в) систематичне здійснення проти неповнолітніх, які не досягли 15-річного віку, або осіб з особливою уразливістю (ст. 222-4);

г) спричинення каліцтва або хронічного захворювання (ст. 222-5);

г) спричинення смерті потерпілого без наміру її спричинення (ст. 222-6) [25].

Особливістю держав англо-американської правової сім'ї, які ми розглядали, є те, що тільки федеральне кримінальне законодавство США виділяє кваліфікуючі ознаки катування, тоді як вони відсутні у кримінальному законодавстві Великої Британії та Австралії. В США єдиним кваліфікуючим ознакою цього злочину є заподіяння смерті потерпілому (підстаття (а) ст. 2340А розд. 18 Закону США) [32].

ВИСНОВКИ

Катування, яке визнається міжнародним злочином, заборонене як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному праві. Вперше термін "катування" був визначений лише у 1975 році з прийняттям Декларації про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Декларація розглядає катування як будь-які дії, спрямовані на навмисне завдання сильного фізичного або психологічного болю людині, здійснювані офіційною особою або за її наказом, з метою отримання від неї або від третьої особи інформації чи зізнань, покарання її за вчинки, які вона здійснила або підозрюється, або залякування її або інших осіб.

Вітчизняний законодавець розглядає катування як будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб.

Узагальнюючи, як у міжнародній, так і вітчизняній правовій науці дослідники приходять до висновку, що під катуванням слід розуміти навмисне завдання людині фізичних і (або) психічних страждань або використання насильства для отримання від неї процесуальних показань або будь-якої іншої інформації.

Встановлено, що катування охоплює широкий спектр суспільних відносин, які охороняються Кримінальним Кодексом України. Загальним об'єктом катування є всі суспільні відносини, пов'язані з охороною права на життя та здоров'я особи. Родовим об'єктом є суспільні відносини, що стосуються захисту права на життя та

здоров'я особи, а безпосереднім основним об'єктом є здоров'я особи. Обов'язковим безпосереднім додатковим об'єктом є воля, честь та гідність особи.

З об'єктивної сторони, злочин розглядається як суспільно-небезпечна дія, що включає активну дію, яка може бути прямим здійсненням катування або підбурюванням до такої дії, і супроводжується шкідливими наслідками, що проявляються у "сильному болі або стражданнях особи", а також причинно-наслідковим зв'язком між ними.

Суб'єктом злочину вважається будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку і не має обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Зазвичай, суб'єктом злочину є "офіційна особа" або інші особи, які діють "за її підбурювання".

Важливими елементами суб'єктивної сторони є вина у формі прямого умислу і мета, яка полягає у «примушуванні її чи іншої особи вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб».

Визначення кваліфікуючого складу катування свідчить про вищий рівень суспільної небезпеки цього злочину порівняно з основним складом.

Було встановлено, що кваліфікуючими ознаками катування є наступне: 1) повторне вчинення цього злочину; 2) змова групи осіб перед його вчиненням; 3) мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості.

Особливо кваліфікуючою ознакою катування є вчинення представником держави, у тому числі іноземної, значення яких наведено у примітці до статті.

Перше кваліфікуюче підставою для катування є його повторне скоєння. Другою кваліфікуючою ознакою є вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Це має місце, коли декілька осіб (дві або більше) домовляються про спільне вчинення катування перед його початком. Третя кваліфікуюча ознака полягає в тому, що катування здійснюється з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості.

Необхідно відрізнити катування від суміжних кримінальних правопорушень. Основною відмінністю між "катуванням" і "мордуванням" є суб'єктивний аспект, а саме мета цих кримінальних правопорушень. Метою мордування зазвичай є заподіяння потерпілому сильного фізичного болю шляхом застосування специфічних методів впливу на його організм. У випадку катування, спрямованого на потерпілого (підозрюваного, обвинуваченого, свідка), основною метою є примусити цю особу здійснити дії, які суперечать її волі, включаючи отримання інформації чи зізнання від неї або іншої особи, покарання за дії, які вона або інша особа скоїла або підозрюється скоєння, або фальсифікацію доказів у кримінальній справі. Суб'єктивні ознаки катування повинні бути відрізняються від кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 365 (перевищення влади або службових повноважень, якщо воно включало насильство, застосування зброї або інших болісних і особистість ображають дій) і частиною 2 статті 373 (примус до дачі показань, поєднаний з застосуванням насильства або знущанням над особою) КК України.

Провівши дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн, доцільно підсумувати, що об'єктами катування у державах романо-германської правової сім'ї є переважно здоров'я особи, а іноді також її воля, честь, гідність, недоторканість, система правосуддя, сфера військових відносин (військовий правопорядок), мир, безпека людства та інше. Також існує широкий спектр спеціальних потерпілих від катувань.

У країнах англо-саксонського права об'єкт визначити проблематично, у деяких випадках це можливо з урахуванням ратифікованих нормативно-правових актів чи конвенцій.

Об'єктивна сторона катування в кримінальному законодавстві іноземних держав має різні визначення, які можуть відповідати міжнародним конвенціям або бути специфічними для кожної країни. Катування в основному проявляється у вчиненні активних дій, але деякі країни можуть включати бездіяльність до визначення катування. Катування може виявлятися як у самому вчиненні, так і у

загрозі його здійснення. Відповідно до українського кримінального права, катування може мати формальний або матеріальний склад.

При аналізі кримінального законодавства зарубіжних країн стає очевидним, що катування можуть здійснювати різні суб'єкти. Загальними суб'єктами катування є особи без спеціального статусу або повноважень. Спеціальні суб'єкти включають працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та осіб, які мають під своєю владою чи опікою потерпілих. Деякі країни також визнають юридичні особи, такі як організації, підприємства та установи, як суб'єктів катування. Наприклад, в окремих країнах, таких як Швейцарія, Швеція, Республіка Молдова, катування може бути здійснене як загальними, так і спеціальними суб'єктами, а також фізичними та юридичними особами.

У кримінальному законодавстві іноземних держав суб'єктивна сторона катування або подібних посягань може мати різні ознаки. Наявність умислу (прямого або непрямого) та спеціального наміру здійснити катування залежить від того, наскільки точно визначений зміст у кримінально-правовій нормі відповідає вимогам міжнародного конвенційного законодавства. Прямі посилення на умисел, мету або мотиви катування не завжди присутні, і визначення вини у таких посяганнях засноване на аналізі окремих нормативних конструкцій, таких як вказівки на дію або бездіяльність, або терміни "завідомо", "свідомо", "зловмисно", "нехтування своїм обов'язком". У багатьох випадках суб'єктивну сторону катування або подібних дій можна визначити на основі їх об'єктивних ознак, таких як терміни "примус", "зловживання", "насильство" тощо.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Замула А. Ю. Кваліфікаційні характеристики катування як злочину за міжнародним правом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. №15. С. 158-161

2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН від 10 грудня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 15.04.2023)

3. Токійська декларація. Основні лікарські принципи, стосовно тортур та інших видів жорстокого, негуманного або принизливого поводження або покарання при затриманні та ув'язненні Всесвітньої медичної асоціації від 1 жовтня 1975 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_011#Text (дата звернення: 15.04.2023)

4. Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням чи покарань за їх застосування від 9 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926_001-93#Text (дата звернення: 15.04.2023)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.04.2023)

6. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

7. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 15.04.2023).

8. Конституція України: Закон України 254к/96-ВР від 28.06.1996. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.04.2023).

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III
Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>(дата
звернення: 15.04.2023).

10. Яремко О. М. Законодавча регламентація кримінальної відповідальності
за катування в Україні. Науково-інформаційний вісник «Право». 2013. № 8. С. 176-
181.

11. Яремко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови. 2-
ге вид. виправ.; т. 1. К.: Вид-во «Аконіт», 2003. 928 с.

12. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.;
Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

13. Гіжевський В. К., Головченко В. В., Ковальський В. С. Популярна
юридична енциклопедія. К. : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

14. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С.
Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6: Т-Я. 2004. 768 с

15. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що
припинює людську гідність : розмежування понять. Науковий вісник ДДУВС. 2017.
№ 3. С. 62-68

16. Савченко А. В. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та
зарубіжних країнах: навч. посіб. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.

17. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2 :
Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040с.

19. Александров Ю. В., Антипов В. І., Дудоров О. О. Кримінальне право
України. Загальна частина : підручник, 4-те вид., перероб. та доп. / за ред. М. І.
Мельника, В. А. Клименка. К.: Атіка, 2008. 582 с.

20. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання
восьме, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. - Х. : Одіссей, 2012.
- 904 с.

21. Телесніцький Г.Н. Особливості суб'єктивної сторони катування. Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики. 2016. С. 311-313. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/4866>

22. Проблема відмежування катування від деяких суміжних складів злочинів Ю. Кричун. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 201-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_46

23. Chahal v. the United Kingdom, no. 22414/93, 15.11.1996. The judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58004>

24. Labita v. Italy, no. 26772/95, 06.04.2000 / The judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-6867>

25. Code pénal (France). March 1, 1994. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/french_penal_code_html/french_penal_code.pdf

26. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. — К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. — 240 с.

27. German Criminal Code (Strafgesetzbuch): of 15.05.1871. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

28. Klaas v. Germany, no. 15473/89, 22.09.1993 / The judgment of the European Court of Human Rights. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>

29. Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

30. Модельный Уголовный кодекс : рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств (постановление № 7–5 от 17 февраля 1996 года) URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>.

31. Criminal Code Act 1995 URL: https://www.comlaw.gov.au/Details/C2014C00793/Html/Volume_1#_Toc405451547

32. Title 18—crimes and criminal procedure. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

33. Selmouni v. France, no. 25803/94, 28.07.1999 / The judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58287>

34. H.L.R. v. France, no. 11/1996/630/813, 22.04.1997 / The judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58041>

35. Гілінський Я. І. Вік кримінальної відповідальності. URL: <http://crimpravo.blog/1731.html>.